

Miloslav Hromádko:
PTAČÍ KRMÍTKA
V OCHRANĚ PTÁKŮ,
v ekologické výchově,
poznávání ptáků i v ornitologii

S pocitem mírné drzosti si dovoluji toto sdělení věnovat památce Doc. RNDr. Karla Hudce, DrSc., který mne v počátcích mého projektu Ptačí krmítka před sedmi lety významně podpořil.

Ptačí krmítka jsou zcela jistě významným a uznávaným prvkem pro osvětu, propagaci i poznávání ptáků pro širokou veřejnost. Není mi ale známa žádná statistika, jak jsou ptačí krmítka v českých zemích rozšířena, oblíbena a udržována, dokonce nevíme příliš ani o tom, jak často jsou provozována i samotnými ornitology. Kdybych to měl hodnotit podle své internetové konference Pidi-ptáci, kde již sedmý rok s kolegy shromažďujeme data v projektu Ptačí krmítka, tak z asi 60 účastníků konference (orni-

tologů) se v poslední sezoně k projektu Ptačí krmítka přihlásilo 24 kolegů (40 %) a z nich pouze 9 (15 %) se o provoz krmítka stará po celý rok, tedy i v hnízdní době. A pro dokreslení, jen jedno krmítko je provozováno na školním dvoře – ZŠ Komenského v Novém Městě nad Metují. Dovolím si tedy odhadnout a konstatovat, že provozovat ptačí krmítka pro ochranu ptáků je v zimních měsících sice známý, ale nepříliš rozšířený prvek. Zároveň je to ale zcela zanedbatelný a neznámý prvek ochrany ptáků či osvěty ve společnosti při hnízdění ptáků,

tj. při celoročním provozu krmítek. A o využití ptáčích krmítek pro získávání ornitologických dat mi v českých zemích bohužel není známo vůbec nic. Většina krmítek bývá zřejmě provozována pouze příležitostně a stav tedy z tohoto pohledu není příliš povzbudivý, zejména pro českou ornitologii, a vyvolává řadu otázek. Na některé se pokusím odpovět.

Předně ale považuji za potřebné upozornit, že na rozdíl od všech četných reklamních článků a návodů se nebudu zabývat otázkou „jak správně krmítka provozovat“. Po sedmileté intenzivní praxi nacházím stále více důkazů, že valná většina doporučení v těchto textech ptáky příliš nezajímá a jednají na krmítkách vždy podle své, často nečekané potřeby. Například v době, kdy tento článek píši (vánoční svátky 2018), máme před okny v Hradci Králové nasypány na stanovišti tři druhy potravy: ovesné vločky, slunečnicová semena a rozdrobené suché pečivo. Navzdory všem předpokladům hejtno asi 30 vrabců domácích přilétne, spořádá suché pečivo a nevšímaje si ničeho ostatního zmizí od krmítka. A já dobře vím, že po celý rok tomu většinou bylo zcela jinak. Takže co je na krmítkách „správné“ vlastně ani po sedmi letech téměř každodenního sledování krmítek pořádně nevím. Kdo to však ví velmi dobře, jsou ptáci. Můj návod tedy zní: pozorně ptáky na krmítkách sledujte a mnohé se od nich dozvíte.

Ptačí krmítka v ochraně ptáků

Kdy dávat potravu na krmítka a kdy naopak nedávat?

Asi se všichni vesměs shodneme, že když je nedostatek potravy v přírodě, je nabídnutá potrava na krmítku vhodným aktem ochrany ptáků. Naopak, když je potravy v přírodě nadbytek, je nabídka po-

travy na krmítkách zbytečná. Odpověď provokuje ale okamžitě další otázku:

Kdy je v přírodě pro ptáky nedostatek potravy a kdy nadbytek a jak jej rozpoznat?

Jak zjistit, kdy okamžik nedostatku potravy nastal? Jedním z nejčastěji užívaných kritérií je počasí. Určitě ano, ale zároveň jistě ne jediným. Například devastace krajiny není vůbec zanedbatelným kritériem. Zejména však většinou dovedou ptáci sami na nedostatek potravy reagovat. Mají výhodu, že se mohou při náhlém (ale i dlouhodobém) problému s nedostatkem potravy poměrně rychle přesunout (tj. přelétnout) do oblastí a krajín příznivějších, pokud ještě nějaké jsou. Nebo mají přinejmenším alespoň šanci tak učinit a přežít. Nakonec je to asi hlavní důvod, proč mizí z naší krajiny. Kdo však takovou šanci vůbec nemá, jsou ptáci hnízdící, kteří nemohou (nechtějí) opustit mláďata. A to zejména mláďata na hnízdech či těsně po vyvedení, kdy se teprve učí sbírat potravu v přírodě. Hnízdní období je bezesporu pro přežití celých populací ptáků to nejvýznamnější a nejrizikovější. Zároveň i počasí (deště, sucho) bývá v hnízdní době neméně rizikové. Kroužkovatelé to poznají u mláďat, kterým se podařilo toto období přežít, podle tzv. „hladových pruhů“ na letových perech. Jsou známy případy, kdy starší ptáci sami v době nedostatku potravy redukují počet mláďat nebo hnízdo opouštějí. Na výše položenou otázku „kdy je potravy nedostatek“ je nutno odpovědět, že to povětšinou nevíme. A tak bychom zcela logicky měli nabídku potravy na krmítkách směřovat především do hnízdního období a neřídit se pouze zimním chladným počasím. Ponechat pak na samotných opeřencích, kdy nabídnutou potravu přijmou a kdy ji ponechají bez povšimnutí.

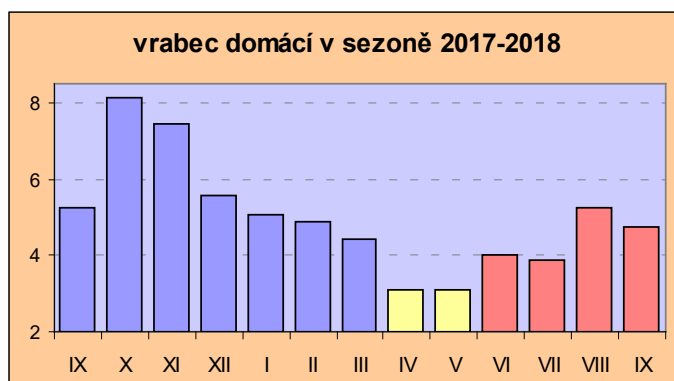
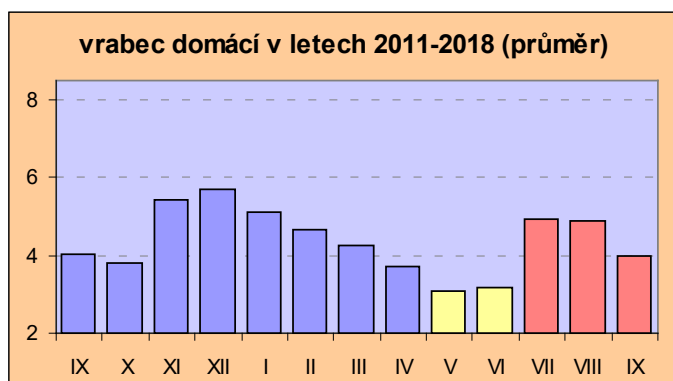
Dobrým příkladem ochrany hnízdní populace může být vrabec domácí, který si coby druh zřejmě zvykl na potravu z našich zbytků u našich příbytků. Na obrázcích 1 jsou v grafech porovnány průměrné

Foto: Jiří Bartoš (www.bartosphoto.cz)

návštěvnosti vrabce domácího v našem krmítkovém projektu. Na obrázku vlevo za sedm let od října 2011 do září 2018 (krmítková sezona probíhá vždy od září jednoho roku do září příštího roku) a vpravo průměrná návštěvnost našich krmítek „pouze“ v poslední sezoně 2017-2018. Populace se po dlouhodobém krmení podstatně navýšily (modré

sloupce). Hnízdění se roku 2018 posunulo z měsíců května a června na duben a květen (žluté sloupce) a nárůst populace o mladé ptáky (červené sloupce) se přesunul z července na červen a rovněž rozšířil, zřejmě o jedno další hnízdění. S ohledem na úspěšnost ochrany druhu je to příklad přinejmenším zajímavý.

Obrázky 1. Průměrný počet vrabců domácích navštěvujících naše krmítka v jednotlivých měsících roku. Vlevo v sezonách od září 2011 do září 2018, vpravo pro porovnání pouze v poslední sezoně 2017-2018.

Ptačí krmítka v ekologické výchově a poznávání ptáků

Pro birdwatchery asi krmítka příliš zajímavá nebudou, jen výjimečně příleznou na krmítko vzácné druhy ptáků. Zato nám před okno denně přiletují téměř všechny běžné ptačí druhy, hnízdící a pohybující se v okolí našich obydlí. Můžeme je pohodlně sledovat z oken našich domovů. Dokážeme je ale všechny správně pojmenovat? Kdysi jsem měl v kanceláři na monitoru svého do klidu uvedeného počítače fotografii samce vrabce domácího v jar-ním šatu, samozřejmě v nadživotní velikosti. Většina kolegů a kolegů při spatření obrázku reagovala shodně: „Jé, to je krásný pták, jakpak se jmenuje?“ A nejlepší příležitost jak sledovat, poznávat a pojmenovávat naše běžné druhy ptáků podle vzhledu, chování, pohybu, sběru potravy, vzájemné komunikace, způsobu letu, velikosti apod. je právě na krmítkách. Krmítko nám možná i připomene, že bychom měli tu naši zahradu či okolí domu nějak trochu upravit, aby ptáci měli vhodnější prostředí ke svému pobytu a hnízdění. Vynaložené úsilí se nám vrátí přinejmenším v podobě zážitků i příjemné relaxace při sledování ptačího hemžení na krmítku.

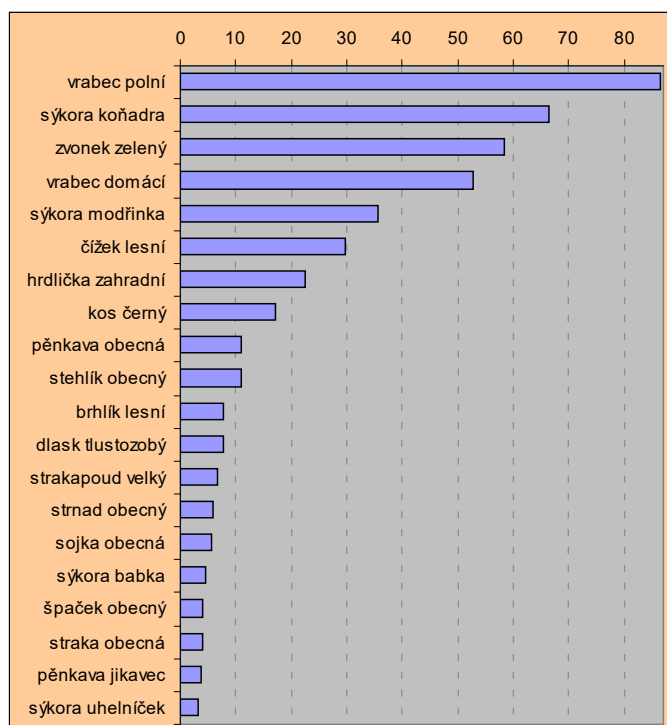
Ptačí krmítka v ornitologii?

Co zajímavého na krmítku může zaznamenat ornitolog?

Na první letmý pohled se může leckomu zdát, že nic. Avšak již pouhý seznam druhů, které na krmítku zaznamenáváme (tedy avifauna našich krmítek, chcete-li), nám může dát informaci o průběžných změnách v ptačích populacích u našich obydlí. A zadáme-li k prostému seznamu data o počtu návštěvníků, vyvstanou okamžitě další otázky. Na některé se zde pokusím odpovědět tak, jak jsme je řešili a řešíme již sedm roků ve výše zmíněném projektu Ptačí krmítka.

Kolik druhů ptáků navštěvuje naše krmítka a které druhy ptáků naše krmítka navštěvují nejčastěji? Aneb jaká je krmítková avifauna?

V sedmi sezonách od října 2011 do září 2018 jsme na krmítkách našeho projektu zastihli 65 druhů ptáků a databáze zahrnuje 44 937 jedinců. V jednotlivých ročních sezonách je to průměrně 41 (37 – 44) druhů a 6 420 ptáků. Musím podotknout, co se druhů týká, že včetně 17 druhů, které byly zastiženy za sedm roků pouze v jedné sezoně a jejich výskyt může být víceméně náhodný. Při vědomí, že v ČR je již zjištěno kolem 400 druhů ptáků, je procento „krmítkových“ druhů skutečně zanedbatelné. Ale jen počtem, nikoliv významem. Pokud se na to ovšem podíváme z toho „správného“ pohledu nebo spíše nadhledu. Dvacet nejčastěji zastižených druhů a jejich četnosti jsou uvedeny na obrázku 2. Většina těchto druhů je u nás k zastižení po celý rok.

Obrázek 2. Dvacet nejhojnějších druhů ptáků a jejich průměrná roční návštěvnost jednoho krmítka v sezonách od října 2011 do září 2018 ($n = 44\,937$).

Další druhy zastižené na krmítkách (seřazeno dle početnosti): hýl obecný, červenka obecná, mlynářík dlouhoocasý, drozd kvíčala, krahujec obecný,

holub hřivnáč, bažant obecný, sýkora lužní, zvonohlík zahradní, strakapoud prostřední, sýkora parukářka, pěnice černohlavá, brkoslav severní, pěvuška modrá, čečetka zimní, havran polní, rehek domácí, drozd zpěvný, střízlík obecný, žluna zelená, kavka obecná, šoupálek dlouhoprstý, holub doupňák, budníček menší, žluna šedá, strakapoud jižní, křivka obecná, holub skalní, ořešník kropenatý, cvrčilka zelená, kachna divoká, šoupálek krátkoprstý, konopka obecná, poštolka obecná, strakapoud malý, rehek zahradní, drozd cvrčala, strnad rákosní, hrdlička chechtavá, čejka chocholatá, dřemlík tundrový, konipas bílý, čečetka tmavá, jestřáb lesní, králíček obecný.

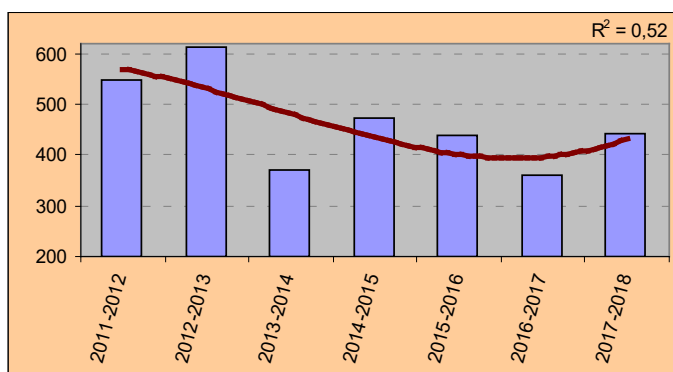
Metodiku sledování krmítek jsem stanovil tak, aby byl na krmítku u každého druhu zaznamenán vždy nejvyšší počet jedinců při jednom pozorování (zá-

běru) v daném měsíci. Takových měsíčních sčítání ptáků bylo za sedm roků vykonáno 1 011. Metodika sčítání vyžaduje poměrně větší aktivitu při sledování krmítek a tím je dáno i umístění krmítek. Až na jednu výjimku byla krmítka vždy umístěna tak, aby je bylo možno sledovat z oken našich domovů, chalup či chat. Tou výjimkou jsou Josefovské louky, na kterých ale bylo krmítko sledováno pouze v jedné sezoně. Ostatní krmítka je možno rozdělit na sledovaná ve městech, nebo na vesnici. Poměr krmítek umístěných ve vesnicích a městech je přitom 1,2:1 (80:69). Prostředí, ve kterých byla tato krmítka umístěna, se pravděpodobně překrývala, ale ve městech byla dvě krmítka sledována ve výškových domech, v jednom případě jako okenní krmítko a ve druhém s umístěním na balkoně.

Jak se mění složení a počet návštěvníků krmítek během let a k jakému trendu to pravděpodobně směřuje?

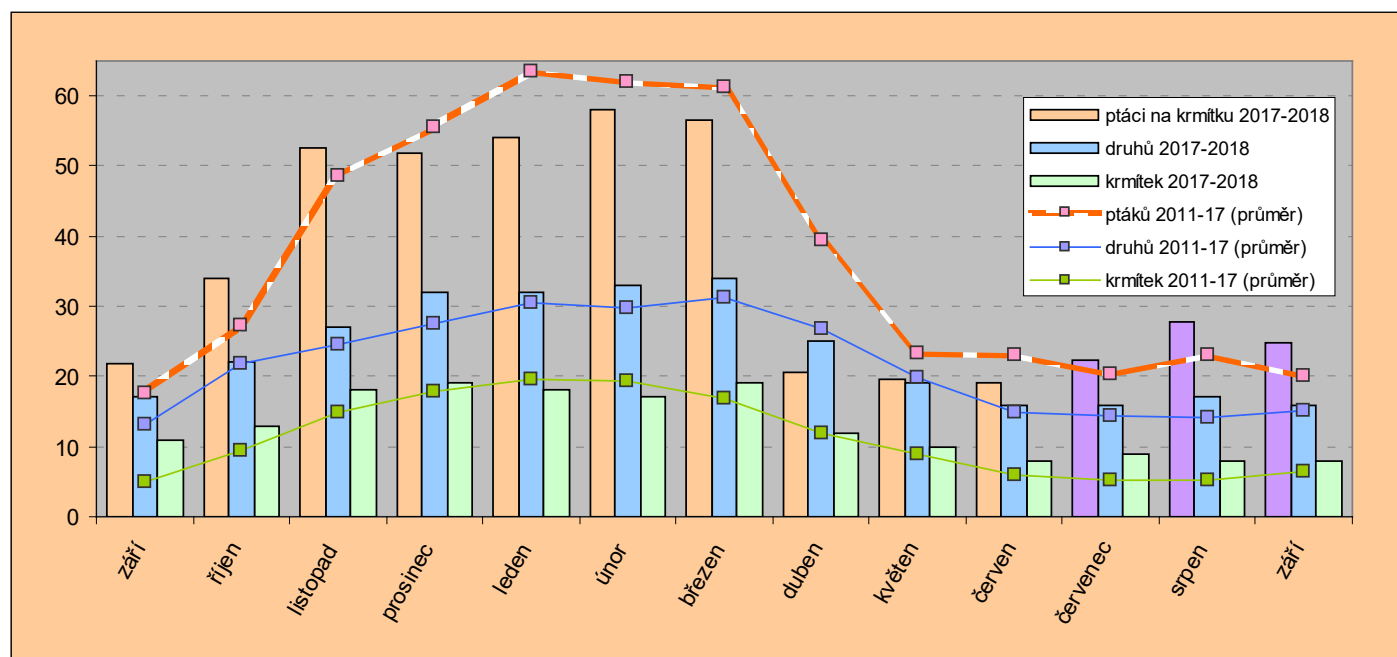
Trend početnosti zaznamenaný na našich krmítkách v sedmi sezonách od října roku 2011 je uveden na obrázku 3. Zaznamenal poměrně významný pokles (nebo propad), avšak je nutno poznamenat, že je to trend na našich krmítkách a nic více – ale

Obrázek 3. Trend celkového výskytu ptáků (ptačích populací) na průměrném krmítku v sedmi sezonách od října 2011 do září 2018.

ani nic méně. Což znamená, že nemusí (ale možná může) s celkovým trendem našich populací mít cosi společného.

Jiný pohled se ovšem naskytne, porovnáme-li data stažená do jedné krmítkové sezony. Z té řady jsem vybral pohled na teplotou výjimečnou loňskou sezonu, tedy 2017–2018, kdy se zima i léto vyznačovaly nadprůměrnou teplotou. A skutečně se zdá, že ptáci na krmítkách na tuto změnu reagovali. Z obrázku 4 lze vyčíst, že v zimních měsících krmítka navštívil v loňské sezoně podprůměrný počet ptáků (ružové sloupce) za poměrně stejného (mírně nadprůměrného) počtu druhů i počtu krmítek. V době hnízdění a vyvádění mláďat, červenec až září, byl naopak zachycen počet druhů i ptáků na krmítku mírně nadprůměrný (fialové sloupce). Z toho lze vytvořit předběžný názor, že s přibývajícím teplotou může počet zimujících ptáků u nás poklesnout, a v hnízdě-

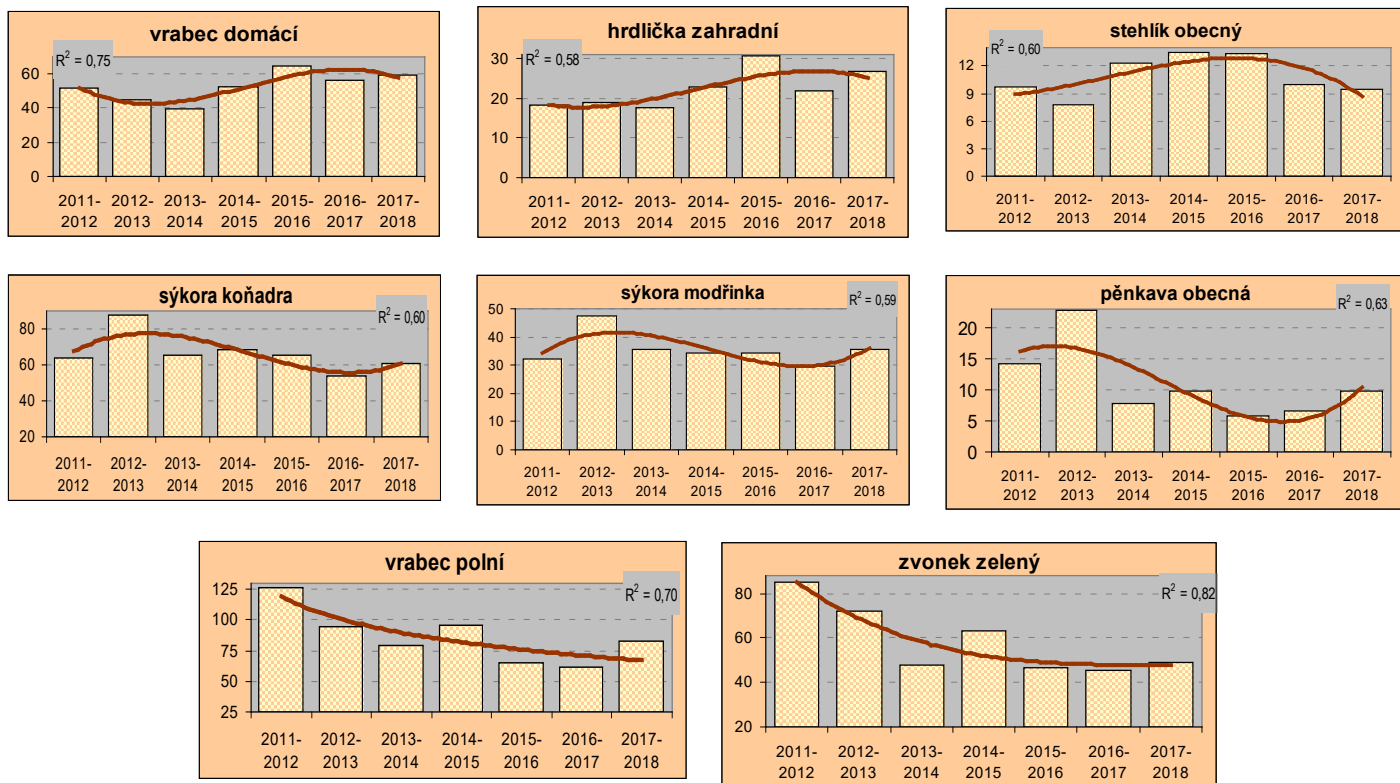

Obrázek 4. Průměrný počet ptáků a počet druhů na krmítkách v sezoně 2017–2018 v porovnání s dlouhodobým průměrem (od září 2011 do září 2017).

ní době se může naopak hnízdění úspěšnost navýšit, alespoň při celoročním nabídce potravy.

Úplně jiný okruh otázek se nám ovšem musí zákonitě vynořit, pokud opustíme ptačí krmítkové společenstvo a zamíříme k jednotlivým druhům ptá-

ků a jejich populacím. Vrabce domácího jsem již uvedl v úvodu jako druh s narůstající početností na krmítkách. Podobný trend vykazuje i hrdlička zahradní a stehlík obecný. Naopak významný pokles jsme ve stejném období zaznamenali u vrabce polního a zvonka zeleného (obrázky 5 na další straně).

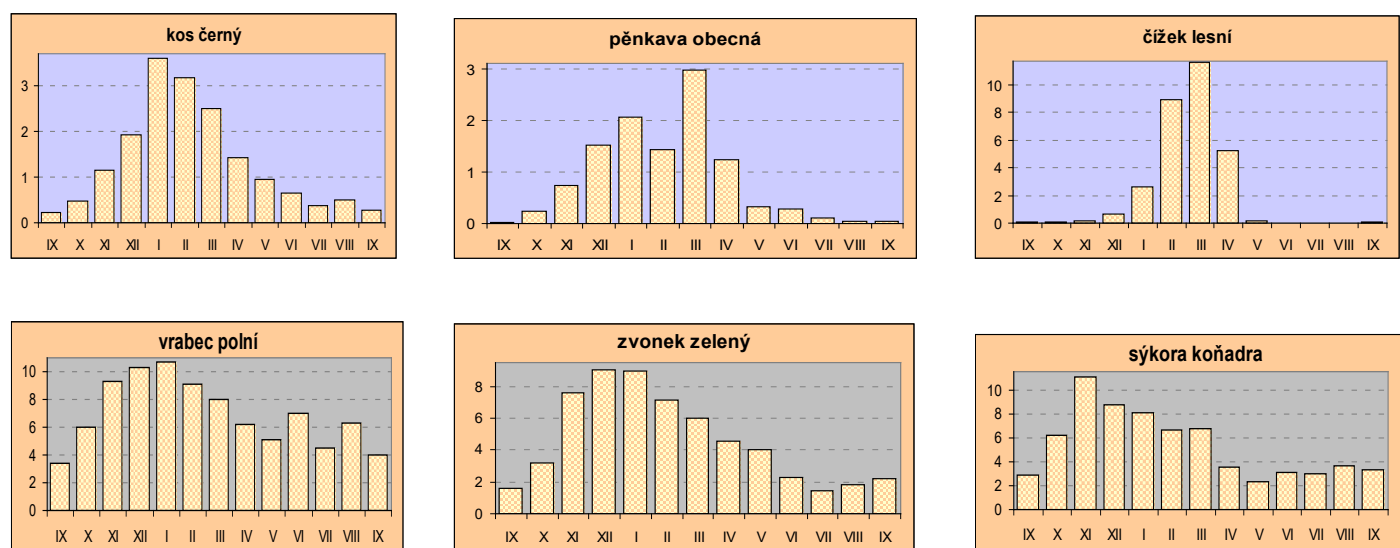

Obrázky 5. Trend návštěvnosti krmítek se může u některých druhů opakovat s výraznou podobností. Zatím nevyřešenou otázkou je – co tento „společný“ trend způsobilo.

Další otázkou při sledování krmítek může být i průběh tahu a zimování některých druhů v jednotlivých letech nebo ve víceletém průměru. Tedy, jak a kdy který zimující druh přiletá, kdy jeho početnost vrcholí, kdy a jaký je průběh odletu, popřípadě průtahu. Jaká data jsme zjistili v našem projektu, je uvedeno na příkladech na obrázku 6.

Ještě něco dalšího?

Určitě. U většiny druhů častěji navštěvujících krmítka můžeme sledovat například jejich návštěvnost krmítek během dne (denní aktivitu) v různém ročním období, schopnost druhů sdružovat se do hejn, či zda se vyskytují jednotlivě nebo v párech, tj. frekvence výskytu a její změny (denní, měsíční,

Obrázky 6. Průměrná měsíční návštěvnost krmítek některých druhů ptáků v sedmi sezonách od září 2011 do září 2018. Zobrazují v čase přelet, vrchol a odlet zimujících ptáků, nebo jejich průtah na krmítkách. Ale i pohled na pravděpodobný průběh hnízdění včetně početnosti hnízdících ptáků v okolí krmítek a úspěšnosti jejich hnízdění.

Foto: Jiří Bartoš (www.bartosphoto.cz)

roční). U jednotlivců potom další aspekty chování, jako je agresivita, pohyb, způsob sběru potravy nebo chování mladých čerstvě vyvedených ptáků na krmítkách. Podle těchto mladých ptáků si můžeme také každý rok ověřovat, máme-li dostatek dat, dobu a úspěšnost hnízdění druhu (obrázek 1). V neposlední řadě možná můžeme podle návštěvnosti krmítek odhadnout dostatek či nedostatek potravy v okolí krmítek, potažmo v krajině. Všechno jsou to informace, které bychom v přírodě zjišťovali jen velice obtížně a na krmítkách je můžeme zaznamenávat pohodlně z oken našich domovů.

Co závěrem?

Celoroční nabídka potravy ptákům na krmítkách je důležitá – pro ptáky z důvodu přežívání jejich populací v okolí našich bydlíšť, pro ornitology jako jednoduchá a významná metoda sledování jednotlivců i celých populací. A samozřejmě pro všechny zájemce o přírodu je to jednoduchý a nenáročný způsob, jak život ptáků sledovat a chránit. Odměna

v podobě zážitků i příjemné relaxace při sledování ptačího hemžení na krmítku je zaručena.

Máte-li možnost, chuť a zkušenost, můžete se připojit k projektu Ptačí krmítka aneb Počítání ptáků na krmítkách. Výsledky letošní sezony, kontakt i dlouhodobá shrnutí včetně metodiky si můžete stáhnout na [tomto odkaze](#). V případě zájmu o zapojení se do projektu pište na info@avifauna.cz.

Za přečtení a významné připomínky k článku děkuji synovi Kamilovi.

Miloslav Hromádko

Úvodní foto: Vladimír Šoltys (www.geoicon.cz)